

[https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14\(2\)-1](https://doi.org/10.31891/2308-4081/2024-14(2)-1)

ОЛЕКСАНДР КУЧЕРЯВИЙ,

доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник
відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна НАПН України

**СТРАТЕГІЇ НАУКОВЦІВ ЩОДО ЦИФРОВІЗАЦІЇ СФЕРИ ОСВІТИ І НАУКИ
У ВИМІРІ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ СОЛДАРНОСТІ
В БОРОТЬБИ ЗА СВОБОДУ Й НЕЗАЛЕЖНІСТЬ**

*Рецензія на колективну монографію
«Освіта для цифрової трансформації суспільства»*

Сьогодні є сенс глибоко зануритися у монографію, два томи якої навіть важко утримати в руках, вже з тієї причини, що вона гідно поповнила достатньо велику сукупність наукових праць, через які червоною ниткою проходить націєтворча категорія «цифрова трансформація суспільства». Проте передусім усвідомлено робимо логічний наголос не на теоретичному аспекті її актуальності (він пов'язаний з реалізацією потреб розвитку цифрової дидактики як галузі педагогіки, предметом якої вважаються закономірності, принципи і засоби організації навчально-пізнавальної й інших різновидів діяльності учнів і дорослих людей у цифровому освітньому середовищі), а на практичному.

Практичний аспект актуальності книги, що знаходиться у полі тяжіння метаактуальності цифрової трансформації українського суспільства у воєнний період, важко переоцінити. *Цифровізація освіти, науки і соціуму загалом прямо працює проти війни, її жахливих наслідків!* У цьому контексті лише серед гарячих новин листопада 2024 року вирізняємо таку: Уряд ухвалив постанову для запуску пілотного проєкту 5G, за яким Україна починає тестувати нові стандарти зв'язку. Ще 14 грудня року минулого року Міністерство цифрової трансформації України (тільки Господь міг надихнути політичний олімп на таку його назву!) презентувало «Стратегію розвитку інновацій України до 2030 року». Особливо важливим її напрямом для багатократного зростання попиту на всі види системи озброєнь є Defense Tech (військові та оборонні технології). У поточному році це ж міністерство сприяло ліквідації великих черг військовозобов'язаних та резервістів, що мали потребу в отриманні військово-облікових документів у відповідних установах (тепер їх можна отримати на порталі «Дія»); на цьому ж порталі запрацювало електронне бронювання від мобілізації, яке в економічних цілях суттєво пришвидшило цей процес. Що стосується цифровізації освітньої системи в Україні, то в умовах повномасштабної війни вона її просто врятувала від колапсу: виступила єдиним ефективним засобом функціонування освітнього процесу у дистанційному і змішаному форматах. Перелік чудотворних дій цифровізації за цим напрямом безпосередньої допомоги фронту, економіці, освіті й науці можна і продовжити...

Зміст монографії – це потужна наукова зброя, яка надихає і окриляє, бо випромінює кванти незламності українсько-польського духу єдності у боротьбі українського народу за свободу і незалежність з російськими нелюдьми-загарбниками. В умовах, коли українці щодня відчувають, за Ліною Костенко, «і жах,

і кров, і смерть, і відчай, і клекіт хижої орди...», особливо соціально цінними є вияви не тільки фінансової підтримки нашої країни, надання їй озброєння (це безперечно найголовніше!), але й, розрахованої на близьку і далеку перспективу, міжнародної творчої співпраці в науці, культурі й освіті, зокрема, за тематикою цифрової трансформації суспільства у Республіці Польща й Україні.

«Високовольтні лінії духу» незламності і солідарності проходять через усі вісім розділів монографії, у яких відображаються систематизовані результати наукового пошуку польських і українських учених, попередньо представлені на X Українсько-польському/Польсько-українському науковому форумі «Освіта для цифрової трансформації суспільства». Сам факт його проведення у десятий раз є свідченням міцності й тривалості неперервних наукових зв'язків НАПН України з Академією спеціальної педагогіки ім. Марії Гжегожевської, Університетом ім. Адама Міцкевича в Познані, а у вересні поточного року – ще й першочерговості проблем цифровізації освіти у контекстах її впливу на неї як найпотужніший чинник збереження нації, формування здатної до культуротворчості особистості, діджиталізації й цифровізації суспільного життя у вимірі прискорення його підпорядкування екзистенційним потребам і потребам відновлення у повоєнний період.

Матеріальна конструкція монографічної наукової праці, що розглядається, – окреме видання: два томи книг однієї стратегічної цільової спрямованості (культивування результатів наукових досліджень українських і польських науковців у сфері перетворення цифровізації освіти в головний фактор цифрової трансформації суспільства) та адекватного їй матеріалу різної функціональної ціннісно-змістової приналежності. Її загальне цільове призначення – наукове – з охопленням цілої сукупності пов'язаних з назвою роботи різних проблем, про ступінь розв'язання яких можна дізнатися в окремих розділах (так, про проблеми цифровізації української освіти в умовах воєнного стану і перспективи впровадження цифрових технологій навчання у повоєнний час йдеться у третьому розділі). Важливою ознакою цієї наукової монографії є виконання нею функцій різновекторної орієнтації: а) спрямованої на авторів – *репутаційна* (йдеться про підтримку репутації як окремих науковців, так і наукових і освітніх закладів); б) зорієнтованої на читачів – *пізнавально-активізаційна*.

Хоча читацьке призначення кожної з двох книг – це викладачі закладів освіти (загальної середньої, професійної, вищої, післядипломної), науковці, яким, як мінімум, небайдужі проблеми цифровізації освіти, всі ці фахівці мають свій конкретний пізнавальний інтерес у різних сферах створення і функціонування освітніх цифрових середовищ, а також їх дослідження. Обов'язково знайдуться зацікавлені передусім особливостями сучасного глобалізованого суспільства та його орієнтацією на медіадосвід (Агнешка Цибаль-Міхальська; розділ 1). Не можуть як умотивовані в науковому пошуку викладачі педагогічних університетів, так і співробітники Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України залишити поза увагою цікавий матеріал Барбари Марцинковської і Діани Аксаміт (розділ 1) про підготовку до професії вчителя у Польщі, не ознайомитися зі статтею Ярослава Міхальські «Тактовний учитель у цифровій школі» (розділ 4) чи не взяти на озброєння структуру і зміст сукупності навчальних модулів як складової цифрового освітнього середовища, висвітлені Л. Хомич й Н. Іваницькою («Професійна онлайн-взаємодія вчителів загальноосвітньої школи у цифровому освітньому середовищі»; розділ 4).

Окремо слід зробити наголос на поданні матеріалу. Він подається за логікою «від загального до конкретного». Ціннісний світ монографії відкриває зроблена очільником НАПН України Василем Кременем загальна яскрава характеристика діяльності цієї установи щодо розв'язання проблем науково-методичного супроводу цифрової трансформації науки і освіти в Україні. Вона містить як здобутки (серед них такі: здійснено філософське осмислення феномену цифрової трансформації суспільства; розкрито поняттєво-категорійний апарат процесу цифрової трансформації освіти і науки; за результатами аналізу інформаційних технологій у світовій науці й освіті визначено позитивні й негативні аспекти діджиталізації; виокремлено тенденції розвитку вищої освіти в контексті цифрової трансформації; окреслено тематичні напрями наукових досліджень проблем цифровізації освіти і науки на 2023–2027 роки; розроблено концептуальну модель Української електронної енциклопедії освіти та ін.), так і певні недоліки і перспективи (теоретичне обґрунтування різних моделей цифрового освітнього середовища для задоволення освітніх потреб здобувачів освіти; проектування педагогічними засобами та психологічний супровід адаптивних інформаційно-цифрових дидактичних систем; розроблення цифрового контенту з різних галузей знань для різних рівнів освіти учасників освітнього процесу та ін.).

Конкретні теоретичні нароби і отриманий практичний досвід у різних аспектах цифровізації освіти і науки автори презентують на наступних сторінках монографії залежно від обраного дослідницького напрямку. Що ж саме представлено в ній передусім за критерієм *безальтернативності*?

У воєнний час немає альтернативи тим результатам порівняльних наукових досліджень, які чітко визначають і характеризують цілісну сукупність провідних завдань і рекомендацій щодо їх вирішення для українського соціуму у вимірі цифрової трансформації освіти, тобто відрізняються чітко вираженим соціальним ефектом. Такий достатньо вагомий соціальний ефект мають висновки Н. Ничкало, Л. Лук'янової і О. Овчарука в аспекті узагальнення результатів власного наукового пошуку, яким вони аргументовано приділяють увагу в статті «Цифрова трансформація суспільства: європейський досвід, українські реалії». Чільне місце у системі найбільш вагомих освіто-орієнтованих соціально значущих рекомендацій в аспекті реалізації державної стратегії цифрової трансформації суспільного життя на різних рівнях закономірно займають такі: «доцільно цілеспрямовано сприяти підвищенню рівня цифрової грамотності та компетентності учнів, студентів, викладачів і дорослих шляхом систематичного навчання роботі з цифровими пристроями, сервісами, платформами для навчання та професійної діяльності»; «мотивувати педагогічних і науково-педагогічних працівників до професійного розвитку, підвищенню кваліфікації у сфері цифрових технологій, творчого використання цифрових інструментів в освітньому процесі закладів освіти різних типів і форм власності» (Ничкало та ін., 2024, с. 95).

Наукова новизна висвітлених науковцями результатів не обмежується їх доказовістю (йдеться насамперед про аргументованість виявлених фактів цифрових розривів, цифрової нерівності в українському суспільстві, великої частки дорослого населення із рівнем цифрових навичок, що нижче базового, «нестачі кваліфікованих ІТ-кадрів» та ін.), а має й таку ознаку, як перспективність. Перспективними є наукові завдання щодо побудови моделей розв'язання проблеми цифрових розривів у соціумі й освіті, цільових програм підтримки незахищених верств населення з низьким рівнем сформованості цифрових навичок і обмеженим доступом до цифрових технологій та ін.

Розглядаючи представлені у монографії результати наукового пошуку за критерієм *відображення в них створених дослідниками теоретичних конструктів (моделей, концепцій, програм та ін.)*, слід зробити висновок, що хоча їх не так вже й багато, але вони стосуються найважливіших аспектів цифрової дидактики. Особливо значущим є її розвивально-компетентнісний аспект та ще й в контексті професійного розвитку вчених. Йому і була приділена спеціальна увага авторами моделі розвитку цифрової компетентності вчених у галузі Освіта/педагогіка О. Ляшенко і С. Литвиною (Ляшенко & Литвинова, 2024, с. 110). Концептуально-цільовий компонент містить мету, принципи і підходи до її досягнення. Наступний складник (діагностичний) – визначення стану цифрової компетентності вчених. За його результатами закономірно йде такий структурний компонент, як безпосередньо розвиток цифрової компетентності вчених у галузі Освіта/педагогіка. З ним пов'язана сертифікація вчених у відповідній галузі. Останні структурні компоненти – рівні цифрової компетентності й уявлення про отриманий результат. Переваги запропонованої моделі коріняться, з одного боку, в її оперті на синтез інноваційних підходів до упровадження цифрових технологій у наукову діяльність, а з другого – в її спрямованості на врахування вимог до науковця як носія цінностей цифрової культури.

Ще одне чисто авторське модельне утворення (Н. Муранова, В. Мороз, Д. Клиновий) – це структурна модель організації екосистеми Цифрового хабу з підготовки цифрових лідерів, яка побудована на основі бізнес-екосистемного підходу (Муранова та ін., 2024, с. 285). Вона має орієнтований характер і передбачає наявність у закладі таких інноваційних структурних підрозділів, як «лабораторія цифрових технологій та інструментів публічного управління і місцевого самоврядування», бюро консалтингу цифрових лідерів, школа інноваційних лідерів публічного управління та проєктного менеджменту та ін.

Є й приклади знакових статей, предметом концептуального аналізу і синтезу в яких виступили сучасні інноваційні освітні моделі. Це насамперед стаття А. Кузьмінського «Напрями цифрової трансформації професійної підготовки майбутніх учителів в умовах змішаного навчання» (розділ 5, т. 2; с. 22–32). Перед нами є яскравий приклад емоційно пережитого і осмисленого ставлення автора до цілісної характеристики змішаного навчання студентів педагогічного ЗВО як новітньої освітньої моделі, зорієнтованої на їх особистісно-професійний розвиток. Ще три співавтори – О. Коношевський, І. Шахіна, О. Подзигун – з аналітичних позицій описують інноваційний зміст моделі «перевернутого навчання» (Коношевський та ін., 2024, с. 152–163). Ці автори, посилаючись на інших науковців, не лише розкривають її сутність і низку переваг, але й окреслюють умови, важливі для впровадження в практику.

Щодо концепцій, то дослідники на них більше посилаються, ніж презентують свої. Це робить, наприклад, Уршуля Єрушко (характеризує провідні концепції освіти дорослих), визначаючи у актуалізованій освітній сфері напрями використання цифрових технологій (розділ 6). Однак монографія містить і суто авторські (зокрема, йдеться й про колективне авторство) актуальні концепції, серед яких центральне місце займає практико орієнтована концепція НАПН України «Виховання дітей та молоді в цифровому просторі» (Сисоева та ін., 2024). Стрижнем відповідної Концепції є такі принципи виховання дітей та молоді в умовах цифрового простору: конфіденційності й безпеки; індивідуалізації, доступності, доцільності використання цифрових технологій і методик; розвитку особистості; гнучкості цифрового контенту; інноваційності технологій, методів і форм роботи; інтегрованості.

Монографія, на жаль, містить лише одну схарактеризовану А. Косовою і О. Краєвою практико-орієнтовану і добре розроблену програму – програму профілактики емоційного вигорання педагогів закладів дошкільної освіти України в умовах війни (розділ 3; с. 401–412).

За критерієм *«топ-проблема наукового дискурсу, що віддзеркалений у монографії»*, «перемагає» проблема імплементації штучного інтелекту в освіту і науку: йому присвячено увесь другий розділ. Достатньо велика кількість авторів статей з двох країн бачать у використанні штучного інтелекту в освіті виклики і загрози, хоча й не заперечують існування його позитивних можливостей (Францішек Шльосек, Ян Сікора, Т. Коломієць і О. Кушнір, Т. Собченко). Однак є й ті науковці (О. Топузов і С. Алексеева, А. Коломієць і О. Жовнич, Н. Авшенюк і Н. Семініхіна, О. Гриб'юк і Йоанна Шафран), які свідомо зробили наголос на соціально значущому потенціалі цієї технології. Так, О. Топузов і С. Алексеева аргументовано показали можливості штучного інтелекту та іммерсивних технологій у розв'язанні завдання компенсації освітніх втрат в Україні під час війни (технології штучного інтелекту, зокрема, сьогодні конче потрібні для визначення ментального здоров'я учнів та їх психосоціальної підтримки). Іншими науковцями – М. Кириченко, Л. Карташовою і Т. Сорочан – переконливо представлено застосування технологій штучного інтелекту в системі післядипломної освіти педагогів у цілях управління їх професійним розвитком (розділ 1; с. 168–181).

Війна суттєво підвищила вимоги до обміну інноваціями щодо утвердження співробітництва й співтворчості науковців закладів вищої, насамперед педагогічної, освіти і установ системи НАПН України національно-державних цінностей, цінностей національно-патріотичного виховання і оновлення освітнього процесу згідно з екзистенційними потребами суспільства. Тобто зробила таку співтворчість за допомогою цифрових засобів пріоритетним і відкритим напрямом їх діяльності. Отже, аналізуючи зміст монографії, необхідно обов'язково спиратися і на критерій *відображення у результатах досліджень досвіду партнерства на основі цифрових технологій між науковими інституціями і закладами освіти*. Опертя на нього приводить до одного усвідомленого твердження: презентований М. Вовк і К. Котуном цифровий кластер масових заходів щодо партнерства у сфері педагогічної освіти педагогічних і класичних університетів країни з Інститутом педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України є прикладом оптимального варіанту взаємодії наукової установи й освітніх закладів (розділ 4; с. 462–476). У вимірі засад іншого різновиду партнерства – державно-приватного – В. Радкевич і О. Радкевич ведуть мову про цифрову трансформацію професійної освіти (розділ 4; с. 439–450).

Важливий критерій оцінки змісту монографії – *якісна повнота розкриття її авторами досвіду трансформації освітньої діяльності у закладі вищої освіти в умовах його цифровізації*. За цим критерієм найвищої оцінки заслуговує як відповідний досвід Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, так і повнота його відображення у статті Н. Лазаренко і Р. Гуревича (Лазаренко & Гуревич, 2024). Освітня діяльність в університеті стає максимальною цифровою, коли цифрові технології якісно застосовуються при вивченні студентами всіх дисциплін навчального плану, але вивчення кожної з них засобами цифрової дидактики має свої особливості. Переважно на них і зупинялися автори статей із п'ятого розділу в межах описання свого досвіду: В. Сахацька, Н. Бідюк, О. Худа, Л. Шевченко, В. Уманець і В. Кисліцин та ін.

Перегортаючи сторінки цієї фундаментальної праці, по-перше, відмічаєш певні рівні її культурозорієнтованості, систематизованості, міждисциплінарності й інноваційності, теоретичного і практичного значення, наявність в ній особистісно і професійно-розвивальних потенціалів, що дуже важливо для майбутнього національної науки і освіти. По-друге, дивуєшся вражаючою багатовекторністю виділених стратегічних напрямів наукового пошуку. Тож рецензент і не намагався приділяти увагу всім статтям кожного з восьми розділів, а бачив своє завдання насамперед в класифікації за визначеними критеріями ступенів теоретичної валентності того духовно-наукового заряду, який вони принесли в цифрову дидактику і педагогіку загалом, і який вже служить боротьбі України за свободу і незалежність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коношевський, О., Шахіна, І., & Подзигун, О. (2024). Перевернуте навчання у цифровому освітньому середовищі: сутність, переваги, обмеження. У В. Кремень, Н. Ничкало, Л. Лук'янова, Н. Лазаренко (Ред.), *Освіта для цифрової трансформації суспільства: монографія у 2 т.*, т. 2, 152–163.
2. Лазаренко, Н. І., & Гуревич, Р. С. (2024). Трансформація навчальної діяльності в закладах вищої освіти в умовах цифровізації. У В. Кремень, Н. Ничкало, Л. Лук'янова, Н. Лазаренко (Ред.), *Освіта для цифрової трансформації суспільства: монографія у 2 т.*, т. 2, 9–21.
3. Ляшенко, О. І., & Литвинова, С. Г. (2024). Розвиток цифрової компетентності вчених в умовах цифрової трансформації науки і освіти. У В. Кремень, Н. Ничкало, Л. Лук'янова, Н. Лазаренко (Ред.), *Освіта для цифрової трансформації суспільства: монографія у 2 т.*, т. 1, 99–120.
4. Муранова, Н. П., Мороз, В. В., & Клиновий, Д. В. (2024). Структурна модель цифрового хабу з підготовки цифрових лідерів на основі бізнес-екосистемного підходу. У В. Кремень, Н. Ничкало, Л. Лук'янова, Н. Лазаренко (Ред.), *Освіта для цифрової трансформації суспільства: монографія у 2 т.*, т. 2, 277–287.
5. Ничкало, Н., Лук'янова, Л., & Овчарук, О. (2024). Цифрова трансформація суспільства: європейський досвід, українські реалії. *Освіта для цифрової трансформації суспільства*, 74–98.
6. Сисоєва, С. О., Канішевська, Л. В., & Рейпольська, О. Д. (2024). Виховання дітей та молоді в цифровому просторі: практико-орієнтована концепція НАПН України. У В. Кремень, Н. Ничкало, Л. Лук'янова, Н. Лазаренко (Ред.), *Освіта для цифрової трансформації суспільства: монографія у 2 т.*, т. 1, 131–153.